

Flottkarlar, troligtvis i Lagan, Kronobergs län. Foto: Ljungby kommunarkiv.

Rekonstruerad flottningsränna uppströms Barkadammen, Södra och Norra Flottbäckarna i Ljungbyåns avrinningsområde. Kalmar län. Foto: Coco Dederling

I Valån finns en rekonstruerad flottningsränna i trä, Jönköpings län. Foto: Anders Kraft

Flottning

Många tror kanske att flottning endast har förekommit i norra Sverige. Så är det inte – vattendrag har använts som transportled för timmer även i södra Sverige där de har varit ett bättre alternativ än vägar. Flottningens glömda lämningar har nu börjat uppmärksammas även här.

Flottning innebar att man transporterade lösa stockar i rinnande vatten eller virkesbuntar över sjöar eller längs kusten. I södra Sverige förekom även flottrader, där flottaren stod på främsta flotten och höll rätt kurs. Flottning har påverkat hela landskapet genom att vattendragen har ändrats för att underlätta timrets och virkets transport i vattnet. Troligen har det någon gång flottats i nästan alla vattendrag i landet. Lämningar efter flottningen ser till viss del olika ut i norra och

södra delarna av Sverige. Flottningen har bedrivits i mindre omfattning i söder, men har ändå haft stor betydelse för områdets utveckling och framväxt. Här beskrivs de lämningar som är vanliga i södra Sverige.

Ibland kan det vara lättare att hitta lämningar efter flottning i mindre vattendrag där upprensningar inte alltid gjorts så noggrant. Lämningarna kan finnas både på land och i vattnet.

Ledarmar leder rätt

Där flottningen bedrevs i större omfattning genomfördes strömningsreningar. Under 1700-talet undersöktes och beskrevs flera sydsvenska ådalar och förslag till åtgärder upprättades. För att underlätta flottning och undvika översvämningar, uppmanades befolkningen i början av 1800-talet att rensa i vattendrag och pengar avsattes till detta. Sten, träd och andra hinder röjdes bort, mittfåran fördjupades och fasta anordningar anlades i strömfåroarna. Om vattendragen var krokiga eller hade flacka, ojämna stränder kunde virket lätt fastna. Kanaler med stenkistor eller ledarmar av sten och trä ledde virket rätt. De kunde vara från några meter till flera hundra meter långa. Ledarmar anlades

▲ Flottning bedrevs även i de mindre vattendragen, Solstadsström 1922, Marströmmen. Kalmar län.

Foto: Kalmar läns museums fotoarkiv.

▲ Lastageplats vid Edet norr om Sättra i Västra Götalands län, 1915-20.

Foto: Västergötlands museum

även längs med stränderna som erosionsskydd och ibland grävdes nya kanaler för att räta ut vattendragen.

De röjda stenarna kunde bland annat användas som strandskoning, stenvallar eller till dammar och stenkar. Sten var ett bättre byggnadsmaterial än trä eftersom det krävde mindre underhåll och klarade ett högre tryck från vattenströmmen, men sten krävde också ofta en större arbetsinsats. De träkonstruktioner som idag påträffas i södra Sverige är ofta mer eller mindre förmultnade.

Regleringsdammar byggdes för att få tillräckligt med vattenflöde och trärännor anlades vid besvärliga passager eller intill dammarna. Stötbotten kallades det golv av parallella stockar för att hindra timret från att fastna i botten och de var en vanlig konstruktion i närheten av dammarnas utlopp.

Vid sjöar och dammar kunde man placera ut flytande bommar eller länsar av trä. Bommarna fästes genom olika anordningar på sjöbotten och placerades flera i rad. Bommarna såg till att timret fångades upp och inte spreds ut eller fortsatte vidare nedför vattendraget.

Länsar (bommar) av trä fästes mellan dykdalber (pålar nedslagna i botten), stenkar och järnringar (bomfästen) för att hålla ihop virket. Efter flottningen lades de upp på land och kan finnas ruttnande intill vattendragen. I stockändarna finns järnbeslag eller borrade hål. Även sjunktimmer kan

finnas kvar på botten av vattendragen. Andra typer av förtöjningsanordningar kan också finnas.

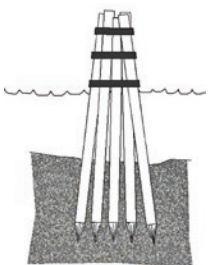
Även om inga lämningar hittats kan flottning ändå ha förekommit. Ibland har den skett utan fasta konstruktioner, där timret var en del av konstruktionen och när flottningen avslutades fick timret följa med strömmen. Ofta finns inga fysiska lämningar kvar, annat än anslutande äldre vägar. Lastageplatser för flottning är dock ofta utmärkta på äldre kartor. Dessa var platser där det var slät, gärna lite lutande mark mot vattnet, där det lämpade sig att få ner timret i vattnet. Ibland kallas dessa platser också för avlägg eller vältplatser. Det finns ofta berättelser kopplade till platser och lämningar, men dessa försvinner om ingen tecknar ner dem.

Transporter av social och ekonomisk betydelse

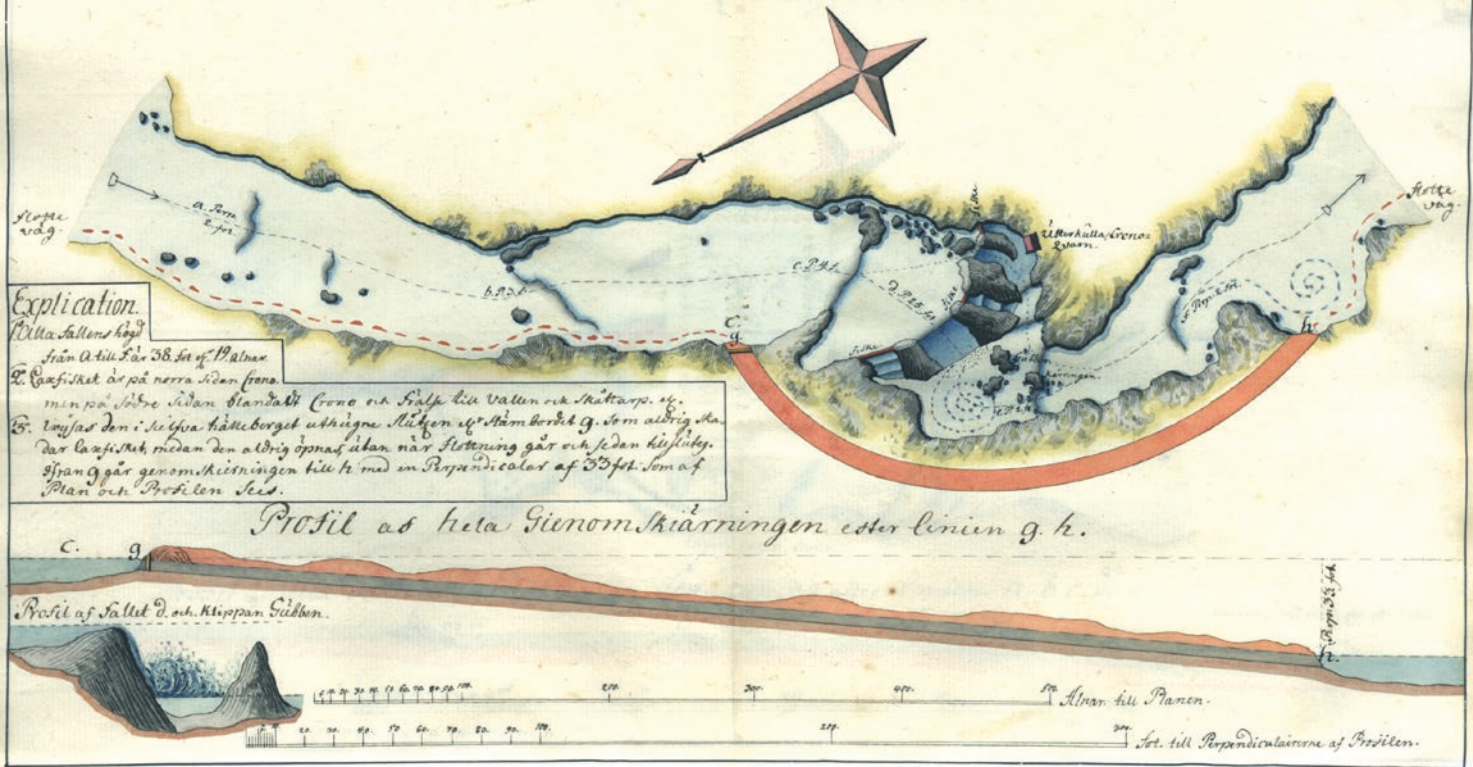
Vatten har alltid varit ett viktigt och billigt transportmedel och flottning av virke har troligen förekommit under lång tid. När vägar och järnvägar saknades var vattentransport enda möjligheten. Under medeltiden, när gruvorna behövde virke, började det flottas i större omfattning. På 1500-talet flottades det bland annat på Viskan och Göta älv och en av Sveriges äldsta utbyggda flottleder inrättades i Örekilsälven i slutet av 1600-talet. Örekilsälvens avrinningsområde omfattar delar av södra Dalsland och östra Bohuslän.

Den "förindustriella" flottningen hade ofta ett specifikt ändamål, exempelvis byggnadstimmer, sågat virke, ekvirke till skeppsbyggeri, stöttor till gruvgångar eller export. Även brännved och tjärtunnor flottades.

Flottning i stor skala inleddes i mitten av 1800-talet när vattendrivna sågverk blev vanliga. Timmer flottades ofta fram till sågverk och ibland flottades även det sågade virket vidare.

*N° 4. Karse. Forßen, uti Lagan, med des Laxe Fiske.
Geometrie afsmått af 6 Augusti 1746.*

▲ Planerad flottled i Lagan 1746. Den röda markeringen visar flottleden, Karseforsen, Hallands län. Källa: Krigsarkivet, handritade kartverk 1746

I början av 1900-talet blev det vanligt att även transportera massaved på vattendragen. Fram till mitten av 1900-talet var flottning det främsta sättet att utföra fjärrtransporter av virke och det gav ekonomiska vinster. Efter hand blev transport med järnväg och senare även lastbil ett alternativ. Den sista flottningen genomfördes i södra Sverige på 1960-talet, men flottningsepoken i övriga landet avslutades helt i och med Klarälvens sista flottning 1991.

Flottning har haft stor betydelse för lokala entreprenörers tillväxt och många småbrukare kompletterade sin försörjning genom flottning, samt utbyggnader och underhåll av flottleder. Transporterna till vattendragen behövde ske på tjälad mark och det var tvunget att det fanns tillräckligt med vatten för att driva virket ner i vattendragen. Eftersom arbetstillfällena skapades påverkade även flottningsmöjligheterna den sociala tillvaron.

Rätten till vattnet

Viktiga förutsättningar för att flottning skulle

kunna genomföras var en god tillgång på skog, vattendrag som var möjliga för flottning, arbetskraft, någon som var intresserad av varan (exempelvis industrier) samt lagar och regler som styrde flottningen. Allmänna flottleder förvaltades av en flottningsförening och stod under insyn av myndigheter, medan det bakom enskilda flottleder var en enskild person eller ett företag. För enskilda flottleder har det inte funnits någon lagstiftning.

Lagstiftning och tillämpning av hur vatten får användas har förändrats över tid, allteftersom teknik och intressen har skiftat. Rättigheten till vattnet beskrevs i landskapslagarna. Den som ägde marken intill vattendraget fick nyttja vattnet, men inget intresse fick skada ett annat. Flottning är beroende av både upp- och nedsläppning och konflikter har ofta uppstått gentemot fasta fisken, kvarnar, hyttor, smedjor, vattensågar, stampar med flera. Konflikter var vanligare i mindre vattendrag och även i södra Sverige på grund av att bebyggelsen är tätare. Den första lagstiftningen anses vara från 1739.

Ett viktigt begrepp när det gällde lagar och regler var "Kungsådra". Detta innebar att den djupaste delen av vattendraget skulle hållas öppen så att en fri och obehindrad flottning kunde genomföras. År 1811 fick landshövdingarna i uppdrag att medla mellan flottningens och markägarnas intressen. Bestämmelserna om kungsådra förändrades över tid, men upphörde inte förrän genom 1983 års vattenlag. Kraftstationernas utbyggnad kom senare att vinna kampen om vattnet. ■

▲ Vid tippbryggan. Okänd plats och ort.

Foto: Ljungby kommunarkiv

▲ Stenkar eller stenkista som fungerat som fäste för bomläns vid Örekilsälvens utlopp från Kärnsjön, Västra Götalands län.

Foto: Gunilla Roos Nilson

ATT VÅRDA OCH BEVARA

Dokumentera historisk kunskap. Kunskapen om hur man flottade, vilka anläggningar och konstruktioner som användes, är idag bristfällig. En del anläggningar som till exempel bryggor, länsar och länsfästen, liksom flottningsrännor, finns bevarade, helt eller delvis. Men de används inte längre och kan vara i dåligt skick då de ligger i eller i närheten av strömmande vatten. Dokumentera därför historisk kunskap om hur flottning gick till i sjöar och vattendrag, liksom vad man använde för redskap.

Tillstånd för ingrepp i fornlämning kan behövas för vårdåtgärder. Normalt sett registreras inte flottningslämningar som fornlämningar, men länssty-

relsen kan göra andra bedömningar. I Blekinge finns till exempel flottningslämningar som daterats till mitten av 1700-talet och som har klara kopplingar till världsarvet Örlogsstaden Karlskrona. Dessa har bedömts ha så högt antikvariskt värde att de räknas som fornlämningar (RAÄ Ringamåla 327, Ringamåla 343 och Ölgehult 491). Även i Västra Götaland finns en flottningsanläggning som ingår i ett småindustriområde och räknas som fast fornlämning (RAÄ Håby 281, Munkedal, Bohuslän).

Skyltning. Flottningslämningar kan vara svårtolkade och är förknippade med många berättelser. Kombinera vårdåtgärderna med skyltning.

Behåll så mycket som möjligt av originalmaterialet. Detta är grundprincipen vid allt underhåll av kulturhistoriskt värdefulla anläggningar. Det kan till exempel finnas flottningsrännor av trä eller andra konstruktioner från flottningstiden och som bör bevaras. Försök att laga en skada så fort den upptäcks, det är oftast både enklast och billigast. Reparera med samma teknik och samma sorts material som det ursprungliga.

Röjning vid lämningar. Vid behov kan lämningarna göras mer synliga genom röjning och gallring. Tänk över vilka eventuella kulturväxter och trädslag som ska skyddas och gynnas på sikt.

Text: Petra Stråkendal

Redaktör: Kristofer Sjöo och Ann-Katrin Larsson

Layout: Amelie Wintzell Enedahl

Länsstyrelserna

Vårda vattendragens
KULTURARV

Under perioden 2013-2015 driver länsstyrelserna i Blekinge, Gotland, Halland, Jönköping, Kalmar, Kronoberg, Västra Götaland, Skåne och Östergötland projektet Vårda vattendragens kulturarv som syftar till att ge information om kulturarvet vid vatten och stimulera till vård- och bevarandeinsatser. Läs mer om kulturarv vid vatten och ta del av vårt informationsmaterial på www.vardavattendragen.se